

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми, Україна), д-р іст. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Король С. М. (Суми, Україна), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ, Україна), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми, Україна), канд. наук із держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми, Україна), д-р філос. наук.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Сумського державного університету
(протокол № 10 від 07.04.2016 року)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Ч. 1. – 168 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 699 від 22 грудня 2015 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці використано мапу «Русь, Московія і Тартарія» фламандського картографа XVI ст. Абрахама Ортелія.

СПОГАДИ ВЕТЕРАНА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ*

Чорнобаїв Афанасій Михайлович народився 15 лютого 1925 р. у Казахстані. Закінчив 9 класів, з 10-го його призвали в армію й відправили на фронт. Пізніше, як учасник бойових дій, він закінчив середню вечірню школу. Але до цього він був направлений до Харківського танкового училища й навіть без середньої освіти отримав звання офіцера. Потім під час служби на Далекому Сході Афанасій Михайлович закінчив Благовіщенський педагогічний інститут ім. Калініна. Його батьки – звичайні селяни, працювали у колгоспі. Батько помер у 45 років через хворобу шлунку. Мати одна виховувала й утримувала шестеро дітей, троє братів і троє сестер. Афанасій Михайлович був молодшим братом у своїй сім'ї.

За часів війни його направили з Омська до Белгорода. Від Белгорода пройшов усю Україну, Польщу, Німеччину, Чехословаччину та закінчив війну в Празі. Далі був направлений до Сумського артилерійського училища, де закінчив службу, вийшов на пенсію. Зараз Афанасій Михайлович часто бачиться з учнями, відвідує конференції, заходи, пов'язані зі святами. Має двох дочок, одна з яких у Харкові, друга проживає разом з ветераном. Також має онука Семена й правнука від онучки, що виїхала до Канади.

До війни Афанасій Михайлович разом із родиною жив у селі. Жили бідно. Єдиним джерелом існування був город. До армії, чесно зізнається чоловік, він не знав, що таке простирadlo й ковдра. У селі існувала лише ряднина на печі й підлозі. Були лише одні штани на навчання, на свято й на прогулянку, зверху тілогрійка. Їли картоплю з капустою. М'ясо родина бачила з нагоди великих свят та лише по маленькому шматочку. Худобу не тримали, бо годувати було нічим. Лише з 1938-1939 рр. в колгоспі почали видавати зерно, сіно й

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №15.01.10-01.15/17.3Ф «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

родина завела корову. Також мали декілька овець, у Сибіру це було дозволено. З тієї пори з'явилося м'ясо. З наступанням морозів батько забивав вівцю й підвішував під стелю у коридорі. Намагалися тримати свиню та щоб її прогодувати збирали ботву й парили, бо зерна не було. Корову мали лише перед війною. Однак були жахливі податки. Лише на одну курку потрібно було здати 200 яєць, а на корову – 500 л молока. Отже, маючи корову, родина не мала можливості куштувати справжнього молока. Молоко здавали й повертали, так званий, обрат. Куштували лише картоплю в суміші з цією рідиною. Порівнюючи теперішнє з минулим, Афанасій Михайлович говорить, що це небо і земля у матеріальному відношенні.

Згадуючи про Голодомор, чоловік називає дві причини його виникнення: 1) неврожай. Було два роки поспіль без урожаю. На той момент маленькому Афанасію було 8 років. Та державі потрібне зерно і його збирали з інших областей, де зернові культури менше постраждали від посухи; 2) для коштів на індустріалізацію (станки, матеріали).

Для родини Афанасія Михайловича це було жахливо. У домі не було й крихти хліба. Влітку збирали ботву, щавель й робили якесь юшки. Також збирали гриби. Але взимку було дуже складно й люди помирали. Від недоїдання у людей пухли ноги. Якщо у колгоспі помирав кінь, його везли й закопували, але вночі голодні люди розривали й їли конину. Страшні були часи. Цілі родини помирали. Сім'я Афанасія Михайловича вижила, бо батько відвіз їх до с. Новоцарицино, де проживав їхній родич, який завідував млином. Завдяки цьому родина мала борошно. Мати готувала галушки, якусь юшку із борошна. За часів Голодомору двоє з Чернобаєвих померли.

Коли 1 вересня 1939 р. почалася війна, Афанасій Михайлович був школярем. У школах було введено загальне воєнне навчання. Існували військові гуртки. Школярі виявляли бажання брати участь у війні. Вони вважали, що обов'язково закінчать цю війну перемогою. На момент початку війни Афанасій Михайлович навчався у 8 класі, де було лише 5

хлопців. Всі п'ятеро написали заяви, щоб їх взяли до армії і направили на фронт. Звичайно, їх не взяли, оскільки їм було лише 16 років.

1944 рік, кінець боїв за Україну й армія підходила до кордону з Польщею. Тоді була практика, за якої рядових відправляли в училище, для отримання офіцерського звання. Афанасію запропонували дану можливість, але він відмовився, бо не зміг покинути товаришів. Вважав, що буде боягузом, якщо так вчинить. Раніше чоловіків, які були в тилу, називали *«тиловими щурами»*. Молоді люди того часу сприймали початок війни оптимістично, хотіли бути активними учасниками цієї події.

Лише після закінчення війни Афанасій Михайлович погодився, щоб його направили до училища у Харків. Все життя він пов'язав з армією, і навіть коли його звільнили з училища, продовжив викладати у курсантів.

Згадував ветеран і про труднощі побуту на фронті. Побутові незручності згадуються й досі. З причини постійного обстрілу німців годували двічі на добу: зранку, коли ще темно, і ввечері, коли вже темно. З тилу в термосах приносили їжу. Вдень харчувались лише тим, що мали: шматочок хліба, трішки цукру і вода. Якщо операція продовжувалася місяць, то цей час солдати ходили немиті. І тільки, коли частину відводили у тил на відпочинок, робили баню, змінювали білизну *«по фронтовому»*. Тобто ставили велику бочку, наливали трішки води, клали соснову гілку й витрушували одяг, а потім знову віддавали солдатам. Також проблемою було недосипання. Адже коли можна спати, якщо ти в окопі? Не дивлячись на погоду, солдати не могли покидати своє місце в окопі. Ноги були в мокрому, шкарпеток не носили, лише портянки.

Після кожної атаки були поранені та вбиті. Зазвичай, убитих ховали похоронні команди, але бувало, що команда запізнювалася. У такому випадку солдати самі ховали полеглих друзів.

Були й радощі. Якщо вибили німців і зайняли їхні окопи – радість, нагородили медаллю – також радість. Коли розбили весь корпус, відвели його в тил для поповнення, і там організували дім відпочинку для бійців. І направили Афанасія Михайловича у цей дім. Там він побачив чисті простирадла, ліжко з пружинами, ковдри, годувала тричі на день, навіть по 100 грамів давали до обіду. А вдень давали автомат і дозволяли йти полювати на зайця. Це була надзвичайна радість. Лише його одного з загону направили туди. Це була гордість для солдата.

Радість була також отримувати листи. Так він познайомився з однією дівчиною з Києва – Раєю Пановою. Листування довго тривало, аж до кінця війни. За період навчання у Харківському училищі Афанасію довелося побувати у Києві. Вони зустрілися. Хороша дівчина, гарна сім'я, але вони обидва зрозуміли, що родини в них не вийде. Рая вийшла заміж. Іноді, за можливості, він їх навідував й був добре прийнятий. Іноді надсилали невеликі подарунки.

В Україні Афанасій Михайлович був двічі поранений. На війні був і старший брат Афанасія – Петро (кулеметник). Обидва повернулися цілими. У Петра 4 поранення. Зазвичай, після поранення знов відправляли на фронт воювати.

Згадував Афанасій Михайлович один випадок, що стався з його бойовим товаришем Колею Єфимовим. У Польщі після атаки в полі, на дорозі солдати побачили цілу колону німецьких машин, німці втекли. І Микола пішов дивитися вміст машин. Побачив наявність їжі та випивки в одній з них. Він сів у кабінку, а звідкись вийшов німецький танк, який розстріляв з кулемета машину.

Глибоке осмислення сучасного і минулого – важлива запорака розквіту, гідного місця в сім'ї цивілізованих народів світу, бо минуле – кращий урок для сучасного і майбутнього. Наша історична пам'ять, розуміння того, хто ми і якого роду, допоможе нам зміцнити державу і зцементувати українську націю.